תמוז תרצ"ג

ניר

בית המדרש למורים דישיבת ר׳יצחק אלחנן

1933 June

ניר

קבץ שנתי

יוצא לאור על-ידי

הסתדרות תלמידי

בית המדרש למורים

של ישיבת ר' יצחק אלחנן

ניו-יורק,
תרצ"ג

השרשרת הארוכה

„ניר" זה הנהו התשיעי (שנה ט) במספר. „מחזור מסיימים" זה, הנהו הארבעה עשר (שנה יד) במספר! — אנחנו ממשיכים את השרשרת!

עמנו נחשב לעם הספר והחנוך, ולא עמדה לפנינו השאלה „תורה זו מה תהא עליה?", כי בכל דור ודור קמו לנו מורה־הדרך, מחנכי־העם והדור. ולא נותקה השרשרת, ולא פסקה תורה מישראל. גם הסביבה והמציאות היום־יומית לא עמדו נגד חיינו הרוחנים, „היהודי" בבית־המדרש, האב לילדיו בחדר, ו„היהודי" החנוני, הסוחר הזעיר, בשביל אחד הלכו, לא עמדה תהום מפרידה בין האבות והבנים, ואת האטמוספירה העברית לא היה צריך כל דור ודור לברא מחדש, כי לא נותקה השרשרת.

לא כן הדבר כיום הזה ב„מרכז היהודי" העולמי, הדור היהודי באמריקה, כמעט נתק את שרשרת החנוך העברי המסורתי, תנאי־החיים והסביבה עמדו נגדנו והכבידו על ההתפתחות הרוחנית של הדורות. וזרם הכחות שלנו פנה לחזית אחרת, יותר מאימה ומפחידה אותנו, מלחמה בסביבה הזרה לרוחנו, מלחמת־התאמצות למעלה מהכחות, לגשר גשר בין האבות ובין הבנים. המציאות היא מרה: הילד העברי באמריקה, עוזב את בית־הספר העממי בשלישית אחה"צ, אחרי היותו בתוכו משמונה בבקר, ופונה לבית־־הספר העברי, אל התכן והאטמוס־פירה השונה תכלית שנוי מזה התכן שהיה נמצא עד שעה זו, ונפש צעירה זו מתמלאת ספקות ופרפורים „מדוע? למה? ומפני־מה?" — השאלות הנשאלות למורה העברי, ויש גם שנפש צעירה זו שואלת למי שהמענה שלו יותר מזיק, ומעלה יותר ספקות... — וכך לומד הילד „יסודות" היהדות, אשר הסביבה שלו, בבית ובחוץ מערערים אותם בכל עת ובכל שעה. וכמעט טבעי לשמע את דברי הילד: „מה השכר שבלמוד דיני־שבת וכו', כי כאשר אהיה גדול אזי . . . אעשה ככל הגדולים"... שהוא פוגש בבית ובחוץ.

במציאות כזאת חי לו „בית מדרשנו למורים" היקר. ומדי שנה בשנה מוציא לאור מורים עברים הדשים בעלי־מרץ ורצון אידיאלי — היחרשו את הסלע? היזרעו לרוח? —„תורה זו מה תהא עליה?"...

וכאן הכרוז: המורה הצעיר החדש חניך בית המדרש למורים ליד ישיבת רבנו יצחק אלחנן, צריך להיות והנהו הגשר המגשר בין האבות והבנים, ההורים וילדיהם העברים, בין הסביבה הזרה לרוחנו, ובין חנוכנו העברי המסורתי.

מורה עברי זה, ממשיך את השרשרת!!

המערכת.

מוקדש באהבה ובהערצה

לחבר המורים

הרב ד"ר דוב רעוועל ...... ראש הישיבה

ד"ר פנחס חורגין ...... הסטוריה, ספרות

מנהל בית המדרש למורים

ד"ר יחיאל קפלן ...... תלמוד, מדרש, משנה

ראש מועצת המורים

פרופ' מ. גילדין ...... שירה

מר יעקב י. הארטשטיין ...... מזכיר בית המדרש למורים

הרב שלמה ווינד ...... תלמוד, דינים, משנה

מר שבתי טורבוף ...... נ"ך, הסטוריה

חזן פנחס יאסינובסקי ...... שירה

הרב שמואל ק. מירסקי ...... תלמוד, שו"ע, מדרש־הלכה

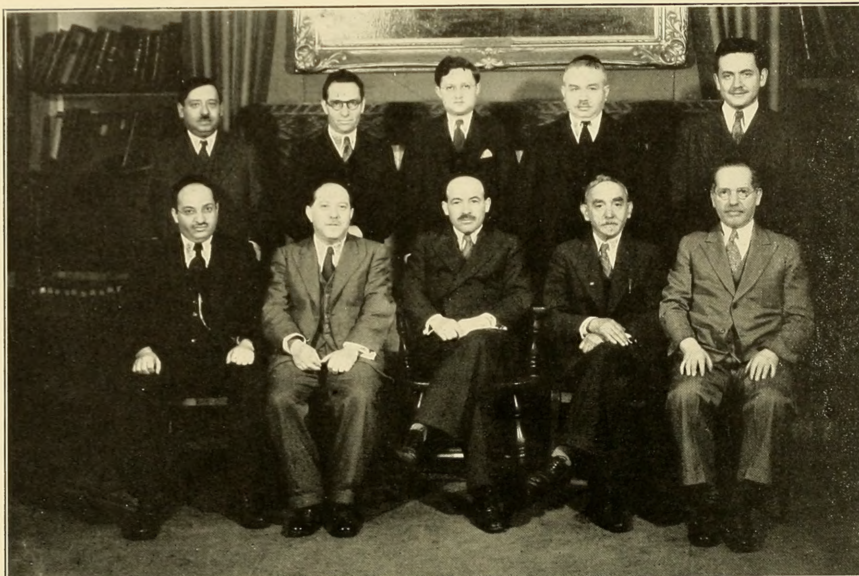
מר י. ז. פרישברג ...... פדגוגיה

מר אברהם נ. פרלברג ...... עברית, משחקים

ד"ר נתן קלוץ ...... תנ"ך, ספרות

מר אברהם שוער ...... חומש, עברית, פדגוגיה

חבר המורים

יושבים (מימין לשמאל): מר י. ז. פרישברג, מר א. שוער, ד"ר פ. חורגין, ד"ר י. קפלן, הרב ש. ק. מירסקי.
עומדים (מימין לשמאל): הרב ש. ווינד, ד"ר נ. קלויז, מר י. י. הארטשטיין, מר א. נ. פרלברג, מר ש. טורבוף.

ד"ר פ. חורגין

תפקידו של המורה הצעיר

השנים האחרונות היו מרובות בכשלונות ותלאות למוסדות החנוך שלנו. היתה התמוטטות, שהחלישה את הלבבות ודכאה את הרוחות גם של האמיצים במחנה החנכים. מורים ותיקים, שהיו מבין הבונים הראשונים של החנוך, מהם, שמשכו את ידם מההוראה העברית, ומהם, שהשלימו עם תנאים חנוכיים, שהיו מתקוממים כנגדם, הם נכנעו להכרחים, שקשה היה להתחמק מהם. כפיה נוראה של גזירת השעה.

מצב כזה השפיע לרעה ביחוד על המורים הצעירים. היגיעות, שמצאו בשעת כניסתם לאוהל ההוראה הצמיתו בנפשם את ההתלהבות, הקודחת בלב הצעיר, שטרם הכיר את המציאות מקרוב. ואולם המורים הצעירים הם תקות החנוך שלנו. הללו הם אשר יצטרכו להמשיך את עבודת החנך שלנו, שספגה לתוכה עמל ושקידה וחלומות מרובים. בדבר זה אין מי שיטיל ספק עתה, כששערי אמריקה הם נעולים שער בתוך שער בפני אורחים. לפיכך יאוש זה, הפוגע במורים הצעירים, מעורר בנו פחד. ואילו ידעו המורים הצעירים את תולדות החנוך כאן, לא היו באים לידי נסיגה לאחור. קשים היו ימי החנוך הראשונים מימי המשבר הנוכחי. המורים הראשונים התענו וסבלו—ובנו. המפעל החנוכי שלנו גם בימי השלוה לא יצא עדיין מבחינת היצירה והנסיון והוא תבע גם אז התאמצות עוז אמונה ושאיפה איתנה. כל הנכנס לשדה ההוראה חייב להכשיר את עצמו לעבודת בנין. לא סיגול השיטה לבד, לא קנין הטכניקה של ההוראה לבד, אלא ביחוד ערית להההכרה של חובה עליונה לעתיד החנוך שלנו בארץ זו. המורה הצעיר חייב להכיר בתביעות אלה של החנוך העברי. חייב הוא לדעת שיפגש במכשולים רבים. הוא יצטרך להתגבר על תנאים קשים ומעיקים, הוא יתלבט במסורות זעומות, בהשגות אפורות ובחשבונות קטנות. אבל אם בעל רוח הוא, אם בעל שאיפה הוא, אם מעשיו חדורים ברצון ומכוונים כלפי התכלית הנעלה של החנוך השלם, הרי לא תהיה המלחמה קשה לו. סופו שיוקירו את פעולותיו ויחזקו את ידיו. הכל שואפים אל החנוך השלם, אלא שהוא מכוסה מהם. כיון שנוצרת דוגמתו הממשית, כיון שהם רואים תוצאות, כיון שהם רואים תלמידים, שקנו ידיעה, שיש בלבם אהבה אל התורה ואל קדשי האומה, הם, העוסקים בחנוך, יהיו מהשוקדים על ביסוסו.

אפשר, הננו נמצאים עתה על סף תקופה חדשה. התמורות המתרגשות ובאות בחיים הכלכליים, מבשרות על בואה של תקופה חדשה גם לחנוך העברי כאן. אפשרויות חדשות נוצרות למורה הצעיר, שדות פעולה רחבים משתטחים לפניו. אחרי הצמצום, שבא בחנוך שלנו בימי המשבר, מוכרחת לבא הרחבת התחומים. העסקנים, שהיו שקועים בפחד המצוק, יענו יותר לתביעותיו של החנוך השלם. המורה הצעיר, המעפיל, החותר לבנין, ימצא את השעה מוכשרת לדרישותיו. תפקידו של המורה הצעיר בתקופת הבנין הממשמשת ובאה, צריך להיות ניכר ובולט. המורים הצעירים, שהיו למטרה לחצי בקורת תמידית, יצטרכו להראות את כחם בבנין הנהרסות בחנוך ובשכלולו. הכל יתחקו על פעולותיהם בימי הבנין החדשים. הימים הבאים יהיו ימי נסיון למורים הצעירים. מי יתן ומעשיהם יאשרו את האמונה שיש בלב רבים, בכשרונותיו וברצונו של המורה הצעיר.

מנחם פישער
(מחי א)

הלאומיות

בסוף ימי־הבינים התחילה תחיה תרבותית כללית בארצות אירופה. המדע, הפילוסופיה והספרות, שנכחדו מהעולם מזמן כבוש רומא היונית, התחילו שנית לנסר בעולם.

התחיה הזאת הביאה אתה שנויים גדולים בסדר העולם. רוח החפש אשר התחילה מנשבת באירופה, גרמה שהאדם התחיל מתעורר מתרדמתו הארוכה, והתחיל לנער מעליו את אבק הדורות, ולרתק את השרשרת שכבלוהו אנשי־הכנסיה ברומא. וכן, התחיל לפרוק מעליו את העל הקשה שאדוניו הפיאודלים שמו על צוארו.

אמנם חסידי־הכנסיה והריאקציונרים לא ישבו בחבוק ידים, גם הם התחזקו ובדקו אחרי כל רוח דרור ומחשבה של חפש. מטרתם היתה לעצור בעד הפטיש המורם כנגדם. אבל ללא הועיל... המרד בא והסדר הישן נהפך.

את שנות המהפכה בסדרים הקדמוניים, המושגים והאמונות בחומת המסרת, אפשר לכנות בשם אחר: „שנות עליה לבני האדם". בשנים האלה נולדו הדעות החדשות של בני האדם, שרק עכשיו ראו את האור, כי טוב הוא. אז נולדו משגים הדשים פילוסופיים, שכמותיהם לא ידעו אפילו פילוסופי יון, כחות בלתי ידועים נתגלו באדם והביאו שנויים יסודיים בחיי הצבור ובחיי היחיד.

אחד מהכחות הגדולים ההם, ואולי גם המעניין ביותר, הוא הכח הלאומי. הלאומיות היא מדרגה אחת יותר גבהה בסולם התפתחות האוניברסלית של בני האדם.

הלאומיות אינה אלא הרחבת גבול הרגש המשפחתי, זאת אומרת שהדרי הלבבות של בני האדם התרחבו והתחילו לכלל בתוכם לא רק את בני משפחתם בלבד, אלא גם את אלה המדברים בשפתם והיושבים בארצם.

הרעות והאחוה התגברו, האנוכיות של היחיד נתמעטה, ידיו ולבו נפתחו לקבל כאח לא רק את בני משפחתו, שארי־בשרו, אלא גם את בנא ארצו ושפתו. ופסיעה גדולה היא זו בדרך התפתחות האנושיות.

כי — אי אפשר שתהיה אחוה אוניברסלית בתוך בני אדם, בלי שתהיה בתחילה אחוה של יחידה העומדת בפני עצמה, — ושתוכל בכח זה להשלים אנושיות שלמה.

הכח הזה הלך לאט, לאט, כמעט בדרך לא מובנת, במשך כל הדורות מימי הריניסנס בארצות אירופה, והתפתח והתבלט בכל כחו במאה האחרונה. ועתיד כח זה לשנות את כוון ההסטוריה של האדם.

גם בארצות אסיה, שאליהם לא הגיעה עוד התרבות המערבית במלואה, חדר הכח הנמרץ הזה.

כשחושבים יותר על הלאומיות, נדמה, שתכונותיה מתנגדות וסותרות זו את זו. מצד אחד השובניזם ומצד שני האלטרואיזם, כשאנו פונים לקורות ההסטוריה והמצב הפוליטי של המאה הי"ט והמאה הנוכחית אנו רואים שלא לרעה פעל הכח הזה. אמנם גרם למלחמות ותהו ובהו בחברה, אבל זהו השובניזם, שאינו אלא רגש לאומי מעוקם ומגוזם.

ולאידך גיסא פועלת הלאומיות לטובה, וזהו הצד הטוב שבה. בכל אומה ואומה נמצאות תכונות, סגולות, וטמפרמנט המיוחד לאותה אומה.

רבי נחמן קרוכמל קרא לכשרונות המיוחדים של כל עם ועם „אלהיו של העם". כמו לכל יחיד ויחיד יש תכונה המיוחדה לו, כן גם לכל עם יש תכונות שלו. — אחד מצטין ברוח האסתטי — באמיץ לבבו, עם שני מצטין במשפט, עם שלישי במדע, או ביראת אלהים. וכשמאחדים את כל הכשרונות האלה יחד נוצר כח איתן בריא

ומשכלל, כגוני הקשת בענן שאינם מפחיתים אחד מיפיו של השני אלא מבליטים ומעמיקים את גוונו של חברו.

הכח שנתן הרגש הלאומי להתפתחות התרבות, הכשרונות והסגולות הלאומיים הנהו אחד הכחות הנעלים של האנושיות.

למראית עין נראה את השוביניזם משקיע את העם בבוץ, אבל אם נוטים לראות נוכח, שהשוביניזם אינו אלא צורה של הלאומיות, ויכולים אנו לקוות שהיא צורה עוברת. כי נמצא בראשית התפתחותו של כל כח וכח רוחני צורות ירודות ומקולקלות.

ומיום ליום מתגלים כחות הפועלים לטובת המין האנושי. ואם לפעמים נראה נסיגת־אחור במין האנושי, יש עלינו להיות בטוחים, שאין זה אלא חק טבעי בהתפתחות דעותיהם של בני האדם. וכל שנוי והתחדשות מקרבים אותנו אל האידיאל שלנו, אחוה אוניברסלית של בני האדם ברוח ושל נביאנו הקדמון: „והיה באחרית הימים"...

ישעיהו נביק
(מחז׳ ב)

האֱמת הנצחית

היו תקופות בדברי־ימי היהודים, שהן דומות לתקופתנו דהאידנא ביחס למלחמה לבין היהדות והתרבות הכללית, החולנית החדשה. כמאתים שנה לפני הספירה הרגילה התחילה להתפשט התרבות ההלניסטית בעולם. הספרים שנכתבו ביונית בימים התם על ידי היהודים לרוב היו ספרים מגמתיים, שבהם אפשר לראות את קוי המלחמה התרבותית של הזמן ההוא. בכל העולם עתה מכירים ומעריכים את התרבות ההלניסטית שהיתה תרכובת של יצירות מדעיות פילוסופיות, ופיוטיות שונות, והכל מכירים גם כן, שהיהדות עמדה כבר בזמן ההוא על המדרגה היותר עליונה, שעיקרה האמונה באל אחד, היא התוותה את הדרך הנכונה בחיים. ועוד בזמן ההוא היו אנשים שהכירו את הטוב של שתי התרבויות, ולאנשים אלה היתה מלחמת הלב לאיזה צד לפנות, היו מהיהודים שלעגו להיהדות ואמרו שהיא יותר מדי עתיקה, ואיננה מתאימה לחיים המודרניים, והיו מן היהודים שהתנגדו אל התרבות ההלניסטית ופסלוה. אבל היו אחדים שחפצו למצא את הסינתיזה בין שתי התרבויות האלה, ואחד מהם למשל היה פילון האלכסנד־רוני, שהיה בקיא בתורת ישראל, אהב את המצוות והחוקים שלה, והכיר בנצחיות תורתנו, וגם אהב את השירה, התרבות, והפילוסופיה ההלניסטית, הוא השתדל להפיץ את ידיעת־התורה בין העמים, ורצה להכניס את התרבות החילונית לתוך היהדות, ולא לפגום באמונה. במאה העשירית, כאשר התפשטה התרבות הערבית בבבל, במצרים ובספרד, היתה אותה מלחמת הרוח בין שתי התרבויות, הערבית והיהודית. הערבים ידעו הרבה מהמדעים השונים, והיו להם פייטנים נפלאים ופילוסופים גדולים. ובזמן ההוא, כאשר ארצות אירופה המערבית היו שקועות בחשכת ימי־הבינים, היו כבר הארצות הערביות מצוינות בתרבות. להיות יהודים נאמנים וגם לאהב את התרבות בתקופה ההיא היו מהיהודים שהכירו, שיכולים חדשה והפילוסופיה הנפלאה. ואחד שהכיר בעובדא זו היה האיש המפורסם רב סעדיה גאון. הוא היה אחד בדורו וגם היה בקי בפילוסופיה הערבית והתרבות של הזמן ההוא. הוא מצא את הסינטיזה בין החל והקדש, ואף על פי שרבים אינם מסכימים לכל רעיונותיו, בכל זה מכירים בו את האדם שלחם בעד האמת. אין נחוץ להזכיר את פעולותיו, בספריו עשה הרבה בשביל היהדות.

עכשיו במאה העשרים יש לנו אותה המלחמה — מלחמה בין היהדות והתרבות החדשה של דורנו — בין האמונה הדתית

ודמות החולוניות. אנו חיים בתקופה מכנית, בתקופה של שנויים רבים ושונים. כל העולם הולך ומשתנה, ועם כל השנויים האלה ישנה סכנת ההתבוללות הנשקפת ליהדות. הרבה יהודים מתחילים להאמין בתנועה זו, ישנם יהודים רבים שאף על פי שהם לאומיים, ורוצים בבנין ארצנו, הם אומרים שאי אפשר להיות יהודי שומר־מצוה, הם אומרים שבתקופתנו אנו לא צריכה דתיות וקונסרבטיביות, שהתורה עם כל חוקיה ומשפטיה היתה טובה בשביל היהודים הקדומים, אבל היום אפשר לחיות גם בלעדיה. והם שואפים לבנות רק את ארץ ישראל, שהיא תהיה מרכז ליהודים, שם יהיה לנו שלטון עצמי עם כל הזכויות הכלכליות והמדיניות שיש לכל עם, אבל הדת אצלם אינה העיקר. הטפוס הזה הנהו הנגוד ליהודי האדוק בכל לבו, שאינו רוצה כלל כתרבות החולונית. הוא אומר: דייני בתנ"ך ובתלמוד עם כל ספרי ההלכה והאגדה שנשארו לנו, ומוותר לגמרי על המחר המדעי, ומבטל את הספרות החדשה עם כל התקדמותה במאות האחרונות. הוא חי בעבר ומתגעגע לעתיד, אבל אין לו הוה. יש גם מיעוט שמוותר על הכל. גם על הדת וגם על הלאומיות. טיפוס זה מאמין בפילוסופיה שכל איש צריך לעשות כחפצו, ואין עליו חובות ומצוות לה' וגם לא לעם. הוא בן בלי־דת ובלי לאום, החפץ בהתבוללות גמורה, לפזר את עם ישראל בין האומות, ולאט לאט לשכח שהם יהודים. לשמחתנו מספרו קטן מאד.

הטפוס הבריא בעמנו, לדעתי, הוא זה שאוהב את עם ישראל, תורת ישראל, ומאמין בנצחותה, ויחד עם זה מצדד המחקר המדעי והפילוסופיה החדשה, שבהם מוצאים סודות האמת. וכמו פילון ורב סעדיה גאון שבזמנם חפשו את הסינטיזה שבין היהדות והדעת הכללית, כך הוא — טפוס זה — מוצא את הטוב שבשני צדי־המטבע. אנו בני בית־המדרש למורים של רבנו יצחק אלחנן, שייכים לסוג זה, אנו אנשים מודרניים, הרוצים בהתקדמות, ויחד עם זה שומרים את החוקים והמצוות שבתורתנו הקדושה, ומוצאים בה את האמת הנצחית שהיא סוד חיינו.

דעתי, שדרכנו צריכה להיות הדרך האמתית העתידה של עמנו.

שמות המסיימים

אידנבוים, יהודה	הורביץ, משה
גבריאלי, מרדכי	ווינשטיין, יוסף
גולדווסר, דוד	פיקוס, אליהו
גורדון, משה	פייוולזון, ברוך
גרין, שלמה	קיומין, ישראל
גרינברג, אברהם	קאליטש, יעקב

מסיימי תרצ״ג

יושבים (מימין לשמאל): דוד גולדווסר, משה גורדון, שלמה גרין, יעקב קאליטש, אברהם גרינברג.

עומדים (מימין לשמאל): ברוך פיוולזון, מרדכי גבריאלי, יהודה אידנבוים, ישראל קיומין, משה י. הורבין, אליהו פיקוס, יוסף וויינשטיין.

חברי המערכת

יהודה גולדמן

עורך

מר יעקב י. הארטשטיין

יועץ המערכת

יהודה אידנבוים

מנהל המודעות

שלמה גרין

מנהל המסחר

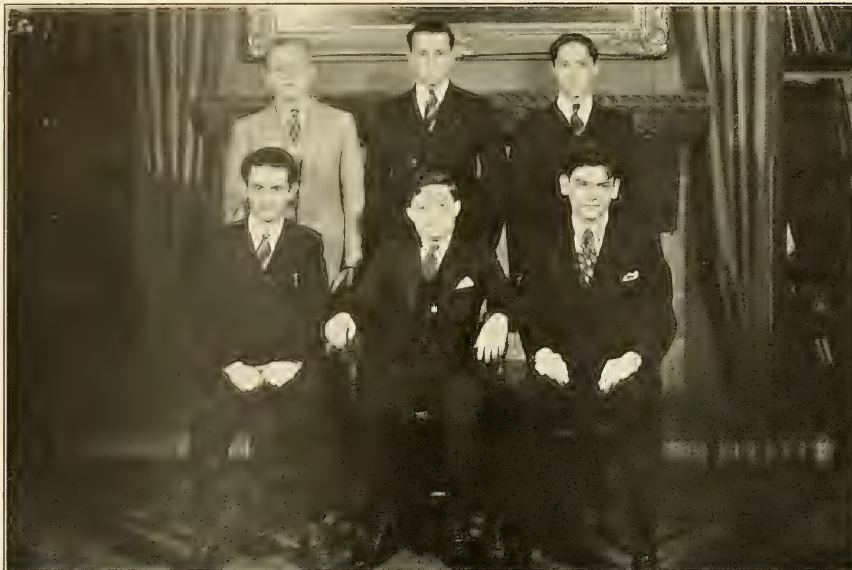
אהרן גולד

מנהל המודעות

חיים ארונוב

מנהל ההפצה

ועד המערכת

יושבים (מימין לשמאל): שלמה גרין — מנהל המסחר, מר יעקב י. הארטשטיין — יועץ המערכת מחבר המורים, יהודה גולדמן — עורך.
עומדים (מימין לשמאל): אהרן גולד, חייב ארונוב, יהודה אידנבוים.

ד"ר. יחיאל קפלן

עדיות ודעות

פה ושם אתה מוצא בתלמוד הלכות שנויות בשם חכם אחד והן מכחישות זו את זו. החוקר א. ה. וויס מטפל בחילופי הלשונות המתמיהים האלה והוא פותר אותם על פי דרכו. „כל אלה הערבובים והעקולים", אומר וויס, „פרו ורבו בפרק זה אחרי מות גדולי האמוראים שבדורות הראשונים... מעת אשר נמצאו בהם חכמים אשר לא היו נאמנים במסירות קבלותיהם... ואולם זמן אשר בקרבו נראו לעינינו מראות כאלה הוא מועד ירידה."(1)

אלה הם דברי בקרת עזה שעליהם יש לקרא „אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציאם". בדיקה מתונה היתה מגלה להמבקר שההבדל בין דורות האמוראים הראשונים והאחרונים נטוי על קו בהו. כדאי הוא לציין שממקום אשר א. ה. וויס מביא ראיה לדבריו, משם היא מקופחת. הוא מונה בין החכמים אשר „לא היו נאמנים במסירות קבלותיהם" את רבי יהודה בר יחזקאל, א תרבי אבא ואת רבי זירא. אפשר היה לו להוסיף גם את שמות רב הונא ורב אדא בר אהבה (2), רב כהנא ורב אסי. אבל כל אלה הם חכמים קדמונים, והם הם „גדולי האמוראים שבדורות הראשונים".

מחלוקת רב כהנא ורב אסי, הנזכרה בזה, משמשת, מפני הפרטים שנאמרו בה, דוגמה מובהקה. התלמוד מספר : „רב כהנא ורב אסי כי הוו קיימי מקמי דרב מר אמר שבועתא דהכי אמר רב ומר אמר שבועתא דהכי אמר רב כי אתו לקמיה דרב אמר כחד מינייהו אמר ליה אידך ואנא בשיקרא אישתבעתי אמר ליה לבך נסך".(3)

הסתכל בשלשה דברים (א) כל אחד מהחכמים האלה, רב כהנא ורב אסי, אינו חושש לדברי חברו כל עיקר, אפילו במקום ספק עון שבועת שוא. (ב) רב אינו מוכיח את זה שבטל את דברי חברו ובא מתוך כך לידי חטא חמור. גם אינו תולה את חטאו בפשיעת שמיעת האזן, כי אם באונס של דברים שבלב, (ג) רב כהנא ורב אסי הם חבריו של רב (4) וגדולים ממנו בשנים (5), הם הראשונים בראשוני האמוראים.

ספוד מחלוקת רב כהנא ורב אסי בונה אב ומגלה את טעמי רוב חילופי הלשונות בההלכות שחכמי התלמוד מוסרים בשם חבריהם או רבותיהם. הבאורים המעטים הכתובים למטה הם נסיונות למצא טעמים כאלה כדי לעמד מתוכם על עיקרן של שמועות מכחישות זו את זו הנמצאות בתחילת הפרק השלישי של מסכת בבא מציעא.

בבא מציעא לד, א

„אמר רב פפא שומר חנם כיון שאמר פשעתי מקני ליה כפילא דאי בעי פטר נפשיה בגניבה... שואל שאמר הריני משלם לא מקני ליה כפילא במאי הוה ליה למיפטר נפשיה במתה מחמת מלאכה מתה מחמת מלאכה לא שכיח איכא דאמרי אמר רב פפא שואל נמי כיון שאמר הריני משלם מקני ליה כפילא דאי בעי פטר נפשיה במתה מחמת מלאכה אמר ליה רב זביד הכי אמר אביי שואל עד שישלם מאי טעמא הואיל וכל הנאה שלו בדבורא לא מקני ליה כפילא".

משני הלשונות של דעת רב פפא תפוס לשון אחרון. מהויכוח של רב זביד עם רב פפא ניכר שהדעה העיקרית של האמורא האחרון היא ששואל קונה את הכפל מיד אחר שאמר הריני משלם ת הלשון הראשון יש לראות כתוצאה של חקירה לברר את הספק שנולד לאחר זמן אם רב פפא קבל את תשובת רב זביד. חקירות כאלה מצויות בכמה מקומות בתלמוד.(6)

יש גם להעיר שהמלים : „במאי הוה ליה למיפטר נפשיה במתה מחמת מלאכה מתה מחמת

מלאכה לא שכיח" וכן המלים: „מאי טעמא הואיל וכל הנאה שלו בדבורא לא מקני ליה כפילא" הן הוספות שהוסיפון אותם החכמים שחקרו בדעות רב פפא ורב זביד וטעמיהן, והן מכוונות אל השאלה אם רק בשואל כלים כל ההנאה שלו או גם בשואל בהמה שצריכה למזונות ושמירה קשה.(7)

בבא מציעא לו, ב

„איתמר פשע בה ויצאה לאגם ומתה כדרכה אביי משמיה דרבה אמר חייב כל דיינא דלא דאין כי האי דינא לאו דיינא הוא לא מיבעיא למאן דאמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס חייב דחייב אלא אפילו למאן דאמר פטור הכא חייב מאי טעמא דאמרינן הבלא דאגמא קטלה רבא משמיה דרבה אמר פטור כל דיינא דלא דאין כהאי דינא לאו דיינא הוא לא מיבעיא למאן דמר תחילתו בפשיעה וסופו באונס פטור דפטור אלא אפילו למאן דאמר חייב הכא פטור מאי טעמא דאמרינן מלאך המות מה לי הכא מה לי התם."

אביי ורבא חולקים בזה לא בדבר שרבה אמר בפירוש, אלא במה שיש ללמד מכלל דבריו. קרוב הוא שעיקר מחלוקתם נמצא בתלמוד זה: „השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה... ומתה חייב השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה אם החליקה פטור... מאי שנא רישא דלא קא מפליג ומאי שנא סיפא דקא מפליג... רבה אמר כגון שהכישה נחש." (8) מפירוש רבה משמע לרבא שאילו מת החמור שלא מארס הנחש לא היו תולים את מיתתו באויר הבקעה. מכאן רבא למד את ההלכה פשע בה ויצאה לאגם ומתה כדרכה פטור.(9) אביי אינו סובר כן (10), ולפי דעתו, רבה לא זה אף זה אומר. השוכר חייב אף בזמן שידוע שארס נחש גרם למיתת החמור ולא אויר המקום שהלך בו, וגם בזמן שנחשים מצויים בהר כמו בבקעה, כי לא בכל עת חמור נפגע בנחש, ולא כל נחש מכיש וממית, ולפיכך במיתה מחמת נחש, כמו במיתה מחמת אויר, יש לאמר: „מקום זה קטלו".

תירוץ דומה בעיקרו לתירוצנו נמצא בחידושי מהר"ם שיף (בבא מציעא, עח, א, ד"ה תוספות). וזה לשונו: „י"ל לרבותא קאמר הכא אף בהכישא נחש דהוי אונס גמור אפילו הכי כיון דתחילתו בפשיעה לענין הוחלקה חייב... ולפי זה כל האמוראים כרבא לאו דוקא חוץ מרבה." אבל תירוץ מהר"ם שיף תלוי בהדעה שרבה מחייב שומר בתחילתו בפשיעה וסופו באונס. באמת, אין דעת רבה בשאלה זו ידועה גם לאביי.

הספק שבידי אביי ורבא אם רבה מחייב את השומר בתחילתו בפשיעה וסופו באונס (11) יוצא, כנראה, מהבאור „דשמע קול אריה ועל" שהוסיף רבה על ההלכה השנויה בברייתא הזאת „רועה שהניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס אין אומרים אילו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם היה יכול להציל חיים ואם לאו פטור."(12) ואינו ידוע מדוע הוסיף רבה את באורו זה, אם מפני שחשש לשאלת אביי „אמאי פטור תחילתו בפשיעה וסופו באונס הוא" (13), ונמצאנו למדים שרבה מחייב שומר בתחילתו בפשיעה וסופו באונס, או כתשובה לשאלת רב ששת „אמאי נימא ליה אי הוית התם הוה מקיים בי גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך".(14).

בבא מציעא לז, א-ב

„גזל חד מחמשה ואינו יודע איזה מהן גזל זה אומר אותי גזל וזה אומר אותי גזל מניח גזילה ביניהן ומסתלק... התם דקא תבעי ליה והלה מה טוען אמר רב יהודה אמר רב הלה שותק רב מתנה אמר רב הלה צווח מאן דאמר הלה צווח אבל שתיקה כהודאה ומאן דאמר הלה שותק שתיקה דהכא לאו כהודאה אמר האי דשתיקי לכל חד וחד דאמינא דילמא האי הוא."

מחלוקת רב יהודה ורב מתנה תלויה בההלכה הזאת שאמר רב יהודה בשם רב: מי שהודה לחברו שהוא חייב לו צריך שיאמר אתם עדי.(15) אלמלא כך, הוא יכול לפטר את עצמו כשיאמר שהיה משטה בחברו, או שהודה לו כדי שלא להשביע את עצמו. רב מתנה סובר שההלכה הזאת אינה ענין למי שהודה לחמשה בני אדם שגזל אחד מהם. כיון שהוא התחיל בהודאה והם תבעוהו אחר הודאתו אינו יכול לאמר שהוא משטה בהם.(16) גם אין אדם עשוי

שלא להשביע את עצמו בהודאת גזלה העושה את עצמו רשע. לפי דעת רב יהודה עדיין הוא יכול לתרץ את שתיקתו כשיאמר „האי דשתיקי לכל חד וחד דאמינא דלמא האי הוא.״(17)

שיטת הבאורים האמורים למעלה רואה דקדוק בשמועות וחקור עקריהן מדות מהלכות על פני כל דורות התנאים והאמוראים. כל מי שאומר דור זה נאה ודור זה אינו נאה הרי זה מאבד הונה של תורה ומכריז על עניותו בהבנת טעמיה. ארבעים שמונה דברים מנו רבותינו בקניני תורה (18), ובחילופי הלשונות בתלמוד אין כל סימן ירידה גם באחד מהם. יש רק לזכר שברובן השמועות המתנגדות זו לזו אינן תולדות של שמיעת אזן פגומה, כי אם של בינת לב מפותחה. אינן עדויות, כי אם דעות.

---

(1) דור דור ודורשיו, ח״ג, 34-93.

(2) אמר רב הונא אמר רב מיצוי חטאת העוף אינו מעכב... רב אדא בר אהבה אמר רב מיצוי חטאת העוף מעכב (מעילה, ח, ב).

(3) שבועות כו, א. ראה ספרי The Redaction of the Babylonian Talmud, 259.

(4) רב כהנא ורב אסי לסבריה דרב לא הוו צריכי (סנהדרין לו, א).

(5) ניתי רב ורב אסי וניתרח רב או רב אסי (בבא קמא פ׳ ב).

(6) ראה, למשל, שבועות מז, ב: תניא אמר רבי... אמר ליה רבי חייא תנינא... קיבלה מיניה או לא קיבלה מיניה תא שמע...

(7) ראה בבא מציעא, צד, ב.

(8) בבא מציעא, עח, א.

(9) ראה שם, תוספות, ד״ה רבי יוסי בר חנינא.

(10) אביי, כנראה, נוטה לשיטת שמואל: „הכל ברוח״ (בבא מציעא קז, ב).

(11) קשה הוא שהר״י הסובר שרבה מחייב שומר חנם בתחילתו בפשיעה וסופו באונס (בבא מציעא עח, א, תוספות ד״ה ר׳ יוסי בר חנינא) אינו מזכיר את דברי התלמוד בבבא מציעא לו, ב, שמהם נשמע שגם לאביי אינו ברור מה היא דעת רבה בהשאלה הזאת.

(12) בבא מציעא, צג, ב.

(13) שם.

(14) ראה בשיטה מקובצת, בבא מציעא, לו, ב, ד״ה ועוד קשה. „אי מוקי לה ההוא מקשה בדשמע קול אריה ועאל כדמשני לה רבה היכי מצי אמר ליה דאי הוה תמן הוה מיתרחיש ניסא כי האי הא קמן דלא צלחה עליו רוח גבורה כזו שהרי ברח מפחד הארי...״

(15) סנהדרין כט, א.

(16) סנהדרין כט, ב, תוספות ד״ה כך.

(17) אולי יש גם לבאר את מחלוקת רב יהודה ורב מתנה כששתק בזמן שכל אחד מהתובעים אמר אתם עדי. שתיקה כזו, לפי דעת רב, היא כהודאה גמורה. ראה סנהדרין כט, ב.

(18) מסכת אבות, פרק ו, ה.

הרב שמואל ק. מירסקי

לדרכי הוראת הגמרא

כשלמוד הגמרא היה תופס את המקום המרכזי בתכנית הלמודים, והיה ממלא את כל חללו של ה„חדר" שמלפנים, לא היה צרך בתחבולות פדגוגיות ומיתודולוגיות, למען הביא את הלמוד בלבו של התלמיד. התורה היתה נקנית אז בכל מ"ח הדברים שמנו חכמינו, וגם תלמיד דלא חכים ולא טפש היה יוצא, לבסוף, בידיעה כל שהיא מבית רבו. אבל עתה, מאחר שבתכנית הלמודים שלנו כותבין שעות ורגעים, והשעות המוקצעות ללמוד התלמוד הנן ספורות, חובתו העקרית של המורה היא, למצות את כל כחותיו הפדגוגיים כדי ללמד מועט המחזיק את המרובה. ומה שלא יעשה הזמן יעשה השכל.

„ומה שעוזר אל ההשכלה עזר גדול ומיקל לה את הטורח", אומר רמח"ל בספרו דרך תבונות (1), „הוא הסדר. וזה בין ללמוד ובין ללמד, כי הנה בזה תסקל המסלה לפני השכל, שיוכל ללכת בדרכי ההתבוננות בלי מכשולות. ואם לומד הוא, ישיג המושכלות שהא מבקש אל נכון. ואם מלמד הוא יבאר מה שבדעתו לבאר באור מספיק, ויקל על הלומד ממנו להשיג מה שלמדהו."

ואמנם הרבה יש לנו ללמד במקצע זה מחכמי הספרדים והאיטלקים שאף הם ראו את צמצום למוד התלמוד במקומותיהם ועמדו וחברו ספרים לדרכי הגמרא, הלא הם הספרים המעטים שנשמרו בידינו על כללי הגמרא והליכותיה.(2) אבל רבם של הספרים הללו דנים בכללים בודדים המיוסדים, עפי"ר, על התבוננות חלקית ופרטית, בחי' אין בכלל אלא מה שבפרט, ואף ב„כללים" שאינם בעצם אלא יוצאים מן הכלל, אשר אך ללמד על עצמם יצאו; ורק מעוטם דנים בהוראות המכוונות בעקרן לתת דרך בים התלמוד. ואולם הצד השוה שבכלם הוא, שהן מבחינת התכן והן מבחינת הצורה, אינם עלולים למלא את משאלותיו של המורה הצעיר, שמצד אחד, ידיו אינן אמונות עדיין לעשות מלאכה במים רבים, ומצד שני, שומה עליו ללמד גמרא לתלמידים האמונים עלי דרכי הלמודים הכלליים, ואשר הללו, עפי"ר, להם קבע, בעוד שתורתם ארעי. אליו מכוונים הכללים המעטים שהנני מציע בזה, וישמע חכם ויוסף לקח.

***

א. הכלל הראשון, המשמש בנין אב לכמה כללים אחרים, ושעל המורה לשוותו לנגד עיניו תמיד, היא הידיעה כי התלמוד איננו ס פ ר, אלא דברים שבע"פ שנכתבו, ואשר גם לאחר הכתבם לא שונו מן המטבע הקדומה שלהם.

למען החיות, איפוא, את „הישיבה" שנתגבשה ונתקפלה בדפי הגמרא, צריך המורה להוסיף קו לקו, זעיר פה וזעיר שם, מלות קשר ודברי הסבר, כמי שמוסיף, בחצאי עגולים, דברי הסבר ל„הזיון" שבכתב. ובזה ישמש לנו לעינים רבנו הגדול רש"י ז"ל שדרך פירושו בנוי כלו על יסוד זה. אך לאורו ילך המורה ויוסיף משלו, לפי הצרך, ולרגל תלמידיו אשר לפניו.

ב. מלבד דברי ההסבר המשולבים במקומם, כמשלימים את החוליות החסרות באמצע, צריכה לבא בתחלת כל מסכת, פרק וסוגיא, הקדמה והסמכה קצרות; הקדמה, כדי להודיע טיבו של הנושא ולעורר חפץ הידיעה עליו בלב התלמידים, והסמכה, כדי לקשר את הענין החדש עם הידוע מכבר.

עצם הכלל הזה איננו חדש, ומקובל הוא לגבי כל למוד, אבל חובה יתירה נודעת לו בלמוד הגמרא. כי רק על ידי כך יוכל המורה לעשות את התורה טבעות טבעות; יסמיך את דברי המשנה — במקום שהתנא אקרא קאי — על המקרא, ויעמיד את התלמידים, לפני הכנסם ליער העבות של פרטי הסוגיא, על כלל הדברים.

אבל כאן אזהרה רבה מן ההפרזה. כי הם הם הדברים שמעוטם יפה ורבויים קשה.

וכבר הורה לנו, בנידון זה, רבי מסדר המשנה, שסדר את דברי ר' ישמעאל: „הרוצה שיחכים יעסק בדיני ממונות שאין לך מקצע בתורה גדול מהן וכו', בסוף מסכת בבא בתרא ולא בתחלת בבא קמא, כי דברי „מבוא" כאלה, מקומם האמתי הוא בסוף כל המסכת, לאחר שעמדו התלמידים מאליהם על טיב הדברים, ומלבם יוציאו מלים.

ג. הרבה דברים צריכים למוד בגמרא: תכן המאמר, הלשון, דרך הדבור והיחס של המאמר הנדון אל הסוגיא כלה. וכלל זה צריך המורה לנקט בידו: שלשה או ארבעה דברים הבאים כאחד אין מלמדין. לפיכך צריך הוא לקבע סדר מוקדם ומאוחר, בהעברת כבד ההתענינות של התלמידים מענין אחד למשנהו; לעמד על הדברים בזה אחר זה ולא בבת אחת.

והדבר הצריך לתפס מקום בראש, הוא תכן המאמר וענינו. המלים הקשות שאינן מעכבות את הבנת גוף המאמר, ודרכי הבטוי המיוחדים אינם צריכים בשו"א להטות את תשומת לבם של התלמידים, כשהם עסוקים עדיין בהבנת עצם הענין. לאלה יש ליחד את הדבור אחרי שעמדו על תכן המאמר ועל שייכותו הענינית לכלל הסוגיא.

בדרך זאת הלכו גדולי המפרשים הראשונים. ואף בגמרא עצמה הלא מוצאים הננו שני סוגי פירושים לברייתות ומימרות הבאות אגב סוגיא דתלמודא; כאלה, הבאים במעוט דברים ומשולבים באמצע דברי הברייתא או המימרא, וכאלה, הנדחים לסוף השקלא והטריא, אחרי מלת הפתיחה „גופא", בחזרת הש"ס לאותה ברייתא או מימרא לשם הרחבת הדבור עליה.

קצורו של דבר איפוא הוא, כי מלים ואפני בטוי יכולים וגם צריכים לשמש נושא לשיחה וללמוד, כי התלמידים ימצאו בהם ענין רב. אבל אל יבאו בערבוביא, באמצע באור הענין, כדי שלא להסיח דעתו של התלמיד מגוף הענין וכדי שלא להעיב את מחו.

ד. כלל אחר חשוב הצריך לעמד ברומה של המיתודיקה ללמוד הגמרא ורבים מזלזלים בו, הוא דבר קריאת שם לחלקי הסוגיא השונים. סוגית הגמרא מכילה ברגיל פירושי המשנה, פירושי ברייתות, באורי מימרות, בעיות ופשיטתן, קביעת ההלכה, ועוד. ופירושי המשנה, המהוים את היסוד העקרי של הגמרא, מתחלקים שוב לכמה סוגים: מציאת התנא של המשנה הסתמית, באורי המשנה לאור הברייתות, דיוק לשון המשנה, תקונים והוספות בה, עמידה על טעמיה ומקוריה וכו'. ואף הברייתות, שבהן מסתייעת הגמ' בפירוש המשנה, מתחלקות לכמה גוונים. מהן ברייתות קדומות שהיו לפני מסדר המשנה ונשתנו או נצטמצמו במשנה, ובבאן עתה בשלמותן בגמרא, הן חוזרות ומפיצות אור עליה (3), ומהן ברייתות מדרשיות שמקורן בספרי מדרש ההלכה — מכילתא ספרא וספרי — וענינן מציאת הסמוכין בין התורה שבע"פ והתורה שבכתב. ומהן יש גם ברייתות שכל עקרן אינו אלא פירוש למשנה (4). ומחובתו של המורה, המוליך את תלמידו בשבילי התלמוד המסובכים, לאחז בתפקיד שהוטל מעולם על האדם, לקרא שמות. בעזרת השם נעשה התלמיד כאילו בן בית בעולם זה הזר לו. קריאת השם הנכון לכל חלק וחלק מן הסוגיא, בדרך הלמוד, מועילה כמאה באורים להבהרת מחו של הלומד. די לו למורה להעיר, למשל, כי עזבה כבר הגמרא את באור המשנה ונכנסה מעתה לבאור הברייתא, או כי ברייתא זו מדרשית או מפרשת היא, וכדומה, כדי להעמיד פתאום את כל הענין הנדון בקרן אורה, ולהבהיר עי"ז את מחו של הלומד.

ה. מלבד קריאת השם הנכון לכל חלקי הסוגיא, דבר הדורש דעה והבדלה דקה, יש צרך גם שלא לזלזל בהדגשת שמות בעלי המימרות, המקשים והמתרצים וכדומה. רבים מסתפקים בכגון דא בשם הסתמי, הגמ' אומרת, הגמ' מקשה וכו', כאילו אין חשיבות מיוחדת להזכרת השם המיוחד. וכבר צווחו ע"ז קמאי. „וצריך שתדע תחלה", אומר הר"ר עמנואל הספרדי ז"ל (5), „מי הוא המקשן ומי הוא המתריץ, וראה אם הוא תנא עם תנא או אמורא עם אמורא. או רב עם תלמיד".

אמירת הדבר בשם אומרו מביאה אף היא בהירות במחו של הלומד. לכל דבור ולכל אמירה צריך שיהיו בעלים. כי רק ע"י כך יתרגל התלמיד לחשב במושגי זמן ומקום הקשורים קשר אמיץ אל תכן המימרא. ולא עוד יראה חיוך על שפתיו בבאו לשלשלת יוחסין ארוכה

של מימרא, ולדיוק הקפדני המצוי בגמ׳ בהבאת לשונות שונות בשלשלת יוחסין כזו. רק ע״י הרגל זה ילמד התלמיד להבחין בין קמאי לבתראי. בין רב לתלמיד, ובין בני ישיבה זו לאחרת וכדומה.

ו. פנים מסבירות למשנה, אמרו חכמים, ועל אחת כמה וכמה לגמרא. וזה כלל גדול בלמוד גמרא לתלמידים, שכל הלכה ומימרא, בין אם טעמן מפורש בהן ובין אם לא, צריכות להשקל במאזני השכל והבקרת. וכבר הזהיר ע״ז בעל „פחד יצחק״ במחברתו הקטנה דרכי הגמרא: „וראה גם ראה בכל מאמר ומשפט מה היית סובר מסברתך, או בין משכלך בטרם שיבא התנא או האמורא הַהוּא, כי יבא לך מזה תועלת רב. והוי מרבה לחקר ולדעת טוב טעם כל דין ודין שיאמר התנא, מאיזה טעם אמרו, ולדעת סברתו, וסברת כל אחד מהם כשהם חולקים, ומה שורש או ענף יש לאותו דין בתורה.״ ודברים אלה נשנים ונשלשים ע״י המחבר הנ״ל בפנים שונים. וכך הוא אומר, שוב: „הוי משתדל לדעת טעם כל דבר ודבר שיאמר לך התנא או האמורא; מהו טעמו ושרשו המחייבו לומר כן, כי היודע טעם הדבר, הוא היודע הדבר בסבותיו — כי היא הידיעה השלמה והאמתית — והוא המהלך בדרך עם אבוקה בידו, כי יודע איזה הדרך ישכן אור.״

ובודאי שלא לחנם הרבה כ״כ האינצקל־פדיסט התלמודי הקדמון הרופא ר׳ יצחק קנפנ־טון ז״ל להזהיר ולזרז את הלומד לנתח באיזמל השכל את כל דברי המשנה והגמ׳. כי ידע ידע את הלזול שנהגו הרבה מן הלומדים בימיו — ומכש״כ בימינו — בדבר הקטן הזה — הוויות דאביי ורבא והיציאה בעקבותיהם, בלמוד הגמ׳.

לעתים קרובות נפגש בהלכות המשמשות יסוד לשקלא וטריא מרובה; ותלי תלים של חלוקים נערמים עליהן, אך הן עצמן חסרות, כאילו, את האשוש והבסוס ההגיוני. הלכות מעין „נמצא אחד מהן קרור או פסול״ או דין „עדות מיוחדת״, והרבה מאד כיוצא באלו, אין טעמן ונמוקן מפורש בצדן, אף כי מסתעפות הן לכמה דינים וחלוקי דינים. ובכגון אלו ייטיב המורה לעשות, אם יבסס תחלה את הדין בהגיון ובסברא, להבנת התלמידים; ייצר לו איזו תאוריה לנמק בה את עצם הדין וינסה להתאימה לכל פרטי ההלכה באותה סוגיא. אם התאימה מוטב, ואם לא, יקבל שכר על הדרישה ועל הפרישה, בזה שידיעת התלמידים נתעמקה ונשתרשה בינתים באותה הלכה ובאותו ענין. הרבה יש, כמובן, למצא במפרשי הש״ס, השו״ע והרמב״ם, אבל יש גם דברים שעל בסוסם ונמוקם היסודי פסחו כעל דבר שאינו צריך לפנים, והמורה יצטרך אז לנסות בעצמו ולמצא באור מספיק ומתקבל לאותו הדין. אולם אז יש להזהר בהצעת הבאור לפני התלמידים לא כדבר ודאי וברור, אלא כדבר התלוי בשקול דעתו של המורה. אך אם גם יטעה בשקול הדעת מה שעשה עשוי והפסד לא יצא בעמלו.

כמו כן צריך המורה להציע לשקול דעתם של התלמידים את פירושי הגמ׳ על המשנה, הקושיות והתירוצים, הראיות והפירכות וכו׳, למען יחוו את דעתם, המתישבים הם על נקלה או רחוקים ודחוקים הם; אם הכרחי הוא הפירוש ומחויב מבחינת לשון המשנה, או שלא בא אלא להתאים את המשנה אל ההלכה הנראית לבעלי הגמרא, וכדומה.(6) אמנם שמוש נפרז באמצעי זה לא יהא שוה, אולי, בנזק הזמן, ואף לא יביא את התועלת הרצויה. אבל הערה נכונה בעתה, הבאה לקבע את מהות הפירוש אם יש בו משום הוצאת דברי המשנה או הברייתא מפשוטם, או שמחויב הלשון הוא, או מו״מ קצר אם התירוץ הנדון אינו אלא דחיה בעלמא או שיסודו בהגיון, יועילו הרבה לשתף את התלמיד ביצירה התלמודית ולחבב עליו את הלמוד.

ז. הגורם החשוב ביותר להכבדת למוד הגמרא על תלמידים הוא, כידוע, השלוב הממושך של הדברים הבאים אחוזים ודבוקים האחד בשני. סוף מימרא אחת נעוץ בתחלת חברתה, וכבלולים יעלו לעין התלמיד הבלתי רגיל, והקובל במסתרים: „במחשכים הושיבני״. כדי להוציא איפוא את הטעות הזאת מלב, ולמען הנהיר את שבילי התלמוד לתלמיד, יש להשתמש, מלבד הכללים המסומנים לעיל, והמכוונים אף הם לתכלית זאת, בשלשת האמצעים דלקמן.

(א) בסוף כל סוגיא יש לחזור אל המשנה ולקרא אותה מחדש באור פירושי הגמרא. עי״ז יבין התלמיד כי אמנם אין לך מדה גדולה מזו של הגמ׳ להארת דברי המשנה.

(ב) אחרי שעברו על כל הסוגיא, טוב לשוב

ולעבר בסקירה כללית עליה, רק בכדי לעמד על החלקים השונים שמהם הרכבה כפירושי המשנה, פירושי ברייתות, מימרות, בעיות, דברי אגדה וכדומה.

(ג) טוב לקחת איזה מאמר הבא באותה סוגיא שלא מענין הסוגיא, ולעבר על כל סדר השתלשלותו והשתרבבותו לשם, מאחרון לראשון.

ח. השמוש בכללים הנזכרים, מותנה ועומד בקיום הכלל האחרון הזה, המבריח לכל השאר וקודם להם בזמן ובמעלה והוא, דבר הכנתו של המורה לשעור. אם הכנה נדרשת לגבי כל מקצע של למוד, הרי כאן היא חובה, שכל המיקל בה את נפש הלמוד הוא קובע. כל מדרגות ההכנה המרומזות עפ"י הדרש בפסוק „אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה, ויאמר לאדם..." (איוב כ"ח) נדרשות כאן. כי רק אז יוכל המורה להעלות את הדברים הטעונים באור והסבר מוקדמים ולשימם לפני התלמידים, כדי להרים מכשול מדרכם, ורק אז יוכל להשתמש בכללים המסומנים למעלה וגם להוסיף עליהם מדעתו, לפי הצרך.

***

ובתור חתימה למאמרי הקצר הזה, אביא את הערתו הקולעת של אביר המפרשים המהרש"א ז"ל, על דברי הגמ' בסנהדרין (כ"ד) מאי בבל? א"ר יוחנן בלולה במקרא בלולה במשנה בלולה בתלמוד. במחשכים הושיבני כמתי עולם — א"ר ירמיה זה תלמודה של בבל: „והוא שמתוך גאותן לומדין בלול ומעורבב לפי הזמן, דבן ה' למקרא — לומדין משנה; ובן י' למשנה — לומדין תלמוד, שבקטנותן לומדין מעורבב משנה ותלמוד מתוך גאותן. וקאמר רבי ירמיה על זה במחשכים הושיבני וגו'."

והלא הערה זו יותר משיש בה משום באור, יש בה משום בקרת שטת הלמוד של הגמרא בזמנו של המהרש"א ז"ל, והוראה לדורות. צריך אדם לעמד על משמר הגבולים שבין מקרא משנה ותלמוד — והמחשכים יוארו מאליהם.

---

(1) דרך תבונות, פ' י"א.

(2) ראה מפתח הכללים לד"ר א. יעלינעק, המכיל רשימת ספרי כללים. המחבר כלל, ברשימתו זאת, בחדא מחתא, ספרים אשר בשם ספרי כללים יכונו, בעוד שעקר ענינם הוא בסוגיות הש"ס, יחד עם ספרים העוסקים בכללי התלמוד ובדרכיו ממש. וראה גם א. ה. ווייס, בית תלמוד, שנה ב'.

(3) עי' לדוגמא כתובות ס"ט, ע"ב. הגמ' פותחת בדברי הברייתא, ת"ר וכו', וכורכת את הפירוש על המשנה והברייתא ביחד, ולבסוף מתקנת הגמ' את המשנה עפ"י הברייתא. ועי"ש ברש"י המפרש את המשנה שלא כמסקנת הגמ' ובקושית התוס' שם. וראה בשטמ"ק בד"ה אימא סיפא „מהאי לישנא משמע דמתניתין ובריייתא בחדא גווני מתפרשי ולהכי קאמר אימא סיפא סתם, דמתניתין ובריייתא חדא היא, אבל לשטת רש"י דבמתניתין פליגי בחדא פלוגתא ובברייתא פלגי בפליגתא אחריתי וכו'," עי"ש.

ועי' גם שבועות מ"ו, ע"א, „הי ר' יהודה אילימא ר' יהודה דמתניתין וכו' אלא ר' יהודה דברייתא", אף כי ר' יהודה דמתניתין ודברייתא איננו אלא אחד, לא נכנסו דבריו במשנה בשלמותם כי אם בשנויים, ורבות כאלה.

(4) עי' בדבר הברייתות המפרשות את המשנה בס' דורות הראשונים ח"ב מפ' כ"ח ואילך.

(5) ס' מהררי נמרים ווינציה ש' ושמחה.

(6) עי' בהקדמת הס' פאת השלחן לר' ישראל משקלוב זצ"ל המביא את דעת רבו הגרא זצ"ל על „חסורי מחסרא והכי קתני" שבתלמוד, כי לעתים קרובות אין הגמ' משתמשת בתירוץ זה כדי לפרש את המשנה, היכולה להתפרש גם בלאו הכי, אלא כדי לקרא בדברי המשנה את ההלכה המקובלת — פירוש „משפטי" בחי' אינטרפרטציה, ולא פירוש כתם — ועי' גם בכללי הגמ' להרדב"ז המובאים בס' מהררי נמרים כי „ח"מ וה"ק הוא מן התירוצים שהמשנה או הברייתא מתורצת בו; וזה התירוץ מנהג לבא כשיש במשנה או בברייתא איזה קשי מצד איזה דיוק או לשון שא"א שיתורץ בלי זה." ואין כאן המקום להאריך כ"א לציין שאין לכייל את כל ח"מ וה"ק שבש"ס בכלל אחד, אבל יש לדון על כל אחד מהם לפי ענינו, ולהתאימו לאחד משני הסוגים הנזכרים. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי.

יהודה גולדמן

שעורי הראשון במחלקה

אקדם בדברי חכמינו: „כל מה שלמדתי מתלמידי לא למדתי מרבותי". זאת ה„אמת" נוכחתי הפעם. אם כי לא למדוני תלמידי חדש, אבל עצם העובדא שאני הייתי ה„מורה" ולא ה„תלמיד" (כרגיל) למדתי הרבה. והנני לספר על השעור הראשון שלי.

המנהל נכנס לכתה ואני אחריו, התלמידים עדיין לא יָשבו על מקומותיהם. כשנכנסנו נחפזו כלם אל מקומותיהם. הוא הציג אותי: „המורה הרגול חולה, ולכן המורה ה„צעיר" הזה ילמד אתכם במקומו, זו המחלקה המצטינת ולומדת גמרא". — כך נדמה לי דבר, המלה ה„צעיר" נחרתה במחי, כי חששתי פן על ידה יהיו התלמידים מקילים בכבודי, הלא „המורה הצעיר" אני, אבל מיד פתחתי בקול: שמעתי, כי המחלקה הזאת מצטנית ב„ישיבה דברונקס" והסכמתי לדורות בה, ואתם בודאי תשבו במנוחה ותקשיבו", — האמת היא שרק המלה הראשונה מדברי רעדה, והבאות אחריה יצאו ברורות ואיתנות. המנהל יצא אגב שאל: מה תם לומדים ? — שמואל ב'. ומסר לי ספר, ושוב התחלתי: שמעתי בי כתה זו מצטינת בסדר, והתלמידים מקשיבים לקול המורה, ואינם מפריעים, לכן, נלמד קצת בראשונה, ואח"כ — אתם יודעים מה נעשה? — מה? — שאלו מכל צד — אני אספר לכם אודות א"י. — ספור? — כן. ספור, אם רק נסיים את הלמוד בתחילה. — טוב.נשמע מכל צד. והידים השתלבו (השעור מתחיל) — מי היה שמואל ? — מצביעים — תשובה א. שמואל היה נביא. ב. שמואל היה מלך ג. לא! שאול היה המלך, שמואל, נביא! ד. כן! שמואל היה „מלך על שאול", ה. מלך? מלח ?— צחוק במחלקה.— הפסקתי את הצחוק, ורושם על הלוח „מלך—מלח" וחוזר אל העניין — שאלתי מי היה שמואל? הבחור הזה (עדיין לא ידעתי את שמותיהם, ואני מראה באצבעי) אמר: שמואל היה נביא, הבחור הזה (מראה באֶצבעי עליו) אמר: שמואל היה מלך, וזה אמר: שמואל היה מלך על שאול, — מי היה שאול? א. שאול היה מלך על ישראל, ושמואל היה נביא, ב. שמואל היה יועץ שאול. (הנער ששאל מלך— מלח, שואל שנית, וצחוק שנית. אני מפסיק בטון של כעס ש„לא נאה לצחוק בשעת השעור", אני חוזר על שאלותי ומבאר: שמואל היה הנביא, שאול היה המלך, שמואל היה יועץ המלך ושופט בישראל. ושאול היה גבור חיל. אני שואל: מה זה מלך? א. מלך זה שלוחם ולוקח בשבי את האנשים, ב. מלך הוא חזק. ג. שאול היה מלך. ד. גם דוד, שלמה, ה. אבל שלמה „היו" בזמן אחר, אני מפסיק את הוכוח, וחוזר על השאלות והתשובות, — למה בחרו דוקא בשאול למלך? א. הוא היה חזק, גבור, (קצת רעש, אחד מבקש רשות לצאת, אני מרשה, עוד אחד רוצה לצאת. לא הרשיתי: „כשזה יכנס, תצא") ב. שאול ויהונתן היו תמיד בשעת מלחמה הולכים קדימה, — נכון ! — ואני מראה על תלמיד ב. — גבור הולך תמיד קדימה, ושאול שהיה גבור, היה הולך קדימה, ואינו בורח ומתחבא בבית, לכן בחרו בו למלך, (אני מרים קולי, ומדבר בהתלהבות) ככה. כל יהודי טוב, אם הוא אוהב את עם ישראל, ולומד את תורת־ישראל. צריך ללחם כגבור, וללכת קדימה. ואתם בחורים — אני מראה בידי על המחלקה — הלומדים תורת־ישראל בישיבה דברונכס, צריכים לאהוב את עם ישראל, ולהלחם על כבוד ישראל,—ואני מתחיל בכפורי, מראה על המפה את ירושלים — גם היום יש גבורים בישראל, ולפני שנתים, היו לנו גבורים שנלחמו על כבוד ישראל כמו בימי שאול. השונא בא להלחם, אלו הבדואים יושבי־המדבר, — אני מבאר מה זה מדבר, וכן בדואי, תלמיד אחד מראה אל המפה את המדבר — אבל בימי־שאול ישבו כל היהודים בא"י, וכאשר

השונא היה בא, היו הרבה לוחמים, וכיום בני־ישראל מעטים בארץ ישראל, הרבה נמצאים בארצות אחרות, באמריקה, ועוד. תלמיד: בגלות. — והם מעטים, היו איש אחד נגד עשרה, — כבימי החשמונים. אתם זוכרים בודאי את חג החשמונאים — חנוכה. והם נצחו את השונא. — הערות התלמידים: מתתיהו, יהודה המכבי, קצת רעש של גבורה—, וככה הבדואים אמרו לנפשם: למה לנו לעבד, לחרש ולקצור, כמו היהודים בא"י. נתנפל עליהם, נגזול רכושם, נעמים על הגמלים ונחזור למדבר. (מה זה גמל? קעמל) לשאול לא היו אקדוחים להלחם, (הערת תלמיד: אקדח—פיסקל) והוא להם רק בחרבות, והוא היה גבור חיל, והשונאים פחדו ממנו, אבל הבדואים בא"י חשבו: היהודים הם במספר מועט, ונוכל להם. אבל —מגביה קולי — היהודים הצעירים, אוהבי־עם ישראל בא"י, לחמו ונצחו את השונא. הבדואים הנתפלו בתחלה על הכפרים והמושבות, ואח"כ התנפלו גם על הערים. (אני רושם על הלוח את המלה: כפרים, ומראה על המפה ערים ומושבות) אתם יודעים בכפר יושבים מעט אנשים, ובעיר — הרבה אנשים, אבל היהודים נלחמו באמיץ. הם הלכו קדימה, כשאול ויהונתן ונצחו, — תלמיד: הם נצחו בעזרת ה'? — כן. בעזרת ה' ובאהבתם את עם ישראל, נצחו את השונא, וכה היה גם עם שאול, שהיה גבור ואוהב את עמו ישראל, כלם פחדו ממנו, אבל „ויהי אחרי מות שאול" — התחלתי לקרא מהספר — ראו שונאי — ישראל שהגבור מת, באו להלחם עם ישראל.

השעור נמשך גם אחרי — הצלצול, כי לא שמענו אותו, היו מפריעים אחדים בספסל האחרון, אבל אלה שהקשיבו נזפו בהם, ולא נתנום להפריע. — אחדים שאלו לי: „המורה, מה שמך?", המנהל נכנס פעמים, ונענע אלי בראשו, ואצין זאת לשבח, זה הוסיף לי מרץ ובטחון. אף כי גם בלעדי זאת הרגשתי את עצמי חפשי, רב השעור עמדתי, ובשעת ההפרעה הייתי דופק רק בעפרוני ומשקיטם, בסוף השעור קם המשגיח, והודיע לי כי צריכים לאסוף את ה־ספרים, ואז קם רעש, אבל הוצאתי את פנקסי ואמרתי כי ארשם את המפריעים ואספר למנהל, זה השפיע כנראה, והתחילו להרגע, המשגיח יצא למסר למנהל, את המפתח, והפעמון צלצל שנית.

מסקנותי מהשעור הזה:

— קשה להיות מורה, ומעניין להיות מורה, קשה—כי התפקיד גדול, כאן שדה רחבה לעבודה פסיכולוגית, והכרת התופעות הטבעיות באדם, לדעתי: תפקיד המורה: להבין נפש הילד, ולהשאירה בצורתה הטבעית, (כפי שהזכיר הא. ש.: „הסדר הורג את השעור, ואי־טבעי"). השתדלתי עד כמה שאפשר לה להכביד בחקים וסדר, ועובדא. ילד ישב יחידי על ספסל רחב, השעין ראשו לקיר, ורגלו שם על קצה־ספסלו והקשיב והביט אלי, לא התנגדתי, כי זו ישיבה טבעית ומתאימה לילד... כי המורה צריך להיות כבלן, ולעבר על חטא בתנועת־יד, ולעתים להיות כ„אינו־רואה"...

ועוד דבר: הייתי משנה את קולי מדי פעם, לפי תכן העניין, מרים, משפיל, מתלהב, לוחש, למשל: „שאול היה גבור", הבלטתי את חזי, ועיני הביטו במבט אמיץ, ולחשתי בעצבות: „שאול מת". כי התיאטרליות וגוני הקול משפיעים על הילד, ומעוררים תשומת־לבו, וראיתי: כאשר דברתי על גבורת ישראל, הבריקו זוגות העינים, ואחדים הרימו אגרוף בלי קול ודברים, וכאשר הזכרתי: „גבור הולך קדימה", הרגשתי: כי היו רוצים להיות גבורים וללכת קדימה, ברגעים שהתלהבתי, הם התרוממו ממקומם, וכאשר הנמכתי קולי ישבו כמאוכזבים. עוד דבר: הילד מטבעו סקרן, ושם לב ל„סוד", ולכן שאלתי פעמים אחדות: התדעו מה נעשה אחר־כך? — התשובה היתה סקרנית, — מה?, וכלם הקשיבו לסוד שאגלה להם.

מה היו חסרונותי בשעור הזה? —

התיחסתי לתלמידים כאלו הם יותר צעירים מגילם, אף כי קראתי להם „בחורים" ולפעמים חבר („החבר הזה אמר", והראיתי על ילד), אגב, התאר חבר — נדמה לי — צלצל מוזר באזניהם. מהי השגיאה? — כל אדם מביט על עצמו ליותר בוגר מאשר הוא באמת, וכן הילד, אם תנסו לקרא לו „תינוק" יעלב מיד, ונדמה לי, כי בטון שלי היה יחס לילדים, והם את עלבונם הביעו בדרך „זקן" שנעלב, שותק ומחייך... חסרון שני, אולי ההברה האשכנזית שדברתי, והיא אינה טבעית לי, ואולי עוד שלא הרגשתי בהם.

בשעור לא למדנו יותר מפסוק אחד בשמואל ב', אבל נהלנו שיחה ע"י שאלות ותשובות.

אברהם שוער

אבא ואמא הקטנים

א

סם לוין הוא מוכר עתונים. גר הוא במורד העיר ניו־יורק ברחוב לודלב. הוא נושא עתונים בבקר ובערב, ממציאם לקוניו בתך ביתם, מזה הוא מפרנס את אשתו ואת בניו הקטנים.

קמים סם ורחל אשתו השכם בבקר ומיד מתחילים הם את עבודתם. סם ממהר אל תחנת העלית הקרובה אל ביתו. שם מוצא הוא כבר את חבילת עתוניו מוטלת בשבילו על הקרקע של התחנה. מרים הוא החבילה על שכמו, נוטלה וממהר אל ביתו. בחדרו הקטן לאור הקלוש של הגז מסדר הוא את העתונים למיניהם וללשונותיהם, לרחובותיהם ולמבואיהם של קוניו. באותה שעה רחל אשתו מתעסקת במטבח. מכינה את הבריה לאישה ולבעלה, שופתת את היורה הגדולה לכביסת לבנים, — כמעט בכל יום ויום יש לה כביסה גדולה, כי בניה הקטנים משחקים כל היום ברחוב קרוב אצל ביתם ומטנפים את בגדיהם, כתנותיהם באבק הרחוב.

אך ינץ השחר, הרחובות עודם ריקים מעוברים ושבים וסם לוין רץ כבר מבית אל בית, מרחוב אל רחוב, יוצא ממבוא חד ונכנס אל השני, עולה ויורד על המדרגות מקומה אל קומה ובעליותיו ובירידותיו מקפל הוא זריז את העתונים ותוחבם תוך כדי הליכה במפתחי הקופסות למכתבים או נותן הוא אותם בינות לכפות של מנעילי הדלתות, מנקש בחפזון על הדלת ורץ...

ככה עסוקים וטרודים הם סם ורחל, כי קטנים הם עוד הילדים ורבים וההוצאה בניו־יורק רבתי גדולה ומרובה מאד.

ב

חלתה רחל את רגליה. לקחו אותה אל בית החולים. שהתה שם כשני שבועות. בשני השבועות האלה לא היה כל סדר בבית. רובי ומקס הקטנים היו תמיד מתפלשים בעפר אצל הבית, בוכים וצועקים כל היום, לא אכלו בשעתם, לא שתו בשעתם והיו מלוכלכים תמיד ואין מי שישגיח עליהם.

גם וילי הגדול בבנים היה רעב תמיד, גם טילי האחות הגדולה, בת שתים עשרה שנה, רעבה אף היא, ואבא היה שב מעבודתו, כדרכו, בשעה מאוחרת בלילה עיף ויגע ומרגז.

והיו אז הימים ימי סתו האחרונים. רוחות קרות מנשבות. יורדים גשמים. אחזה צנה את סם ויחלה, אך אין הוא משגיח במחלתו, אין לו פנאי, רחל אשתו אך זה שבה מבית החולים והיא חלשה מאד וכחה לא שב עוד אליה ואינה יכולה לכלכל את הבית ולסדר הכל כבתחלה.

וכך עברו שבועות אחדים וסם הולך וחלש ואינו שם לב לשעולו התוקף אותו והולך וגובר מיום ליום ואינו מניח לו לישון בלילה.

וטילי ווילי הגדולים בילדים לא הבנו ולא שמו לב אל מה שנעשה אצלם בבית. אדרבה, מרגישים הם כי הופל עולם, אינה עוד אותה ההשגחה המעולה שהיתה עליהם תמיד, והמה מסתובבים בחוצות וברחובות, רצים אל כל דליקה, מתבוננים אל התמונות שעל גבי השלטים התלויות מעל דלתות בתי הראינוע, נדחקים אל כל כנופיה של בני אדם על המדרכות, רואים הכל, שומעים הכל ויודעים מכל אשר יקרה ברחוב, — ורק בשעה מאוחרת בלילה שבים הם אל בית־דירתם עיפים ויגעים.

פעם אחת כשנכנסו אל הבית בשעה מאוחרת, כדרכם בימים האחרונים, בלילה, מצאו את אמם יושבת דומם עצובת־רוח, ואביהם שוכב על הספה בלי כח ופניו חורים מאד.

לא גערה בהם האם, לא אמרה להם דבר. קמה דומם מעל מושבה, נתנה להם לאכל וישבה מרחוק מבטת עליהם ברחמים רבים.

הציעה להם את מטתם, כשעלו וילי וטילי על מטותיהם לישון גנחה עליהם, כשהיא מיטיבה את הכר למראשותיהם ולחשה: אפרוחי הקטנים, אפרוחי הקטנים, אפרוחי העלובים שלי, אינכם יודעים כלום, אינכם מבינים כלום, והרי אתם ה„גדנלים" שלי!... ודמעות נזלו מעיניה.

באותו הלילה נפקחו עיניהם של טילי ושל וילי, ובאותו הלילה גדלו הילדים והיו ל„אנשים".

ג

עוד שבועות אחדים התענה סם לוין ועשה את עבודתו יום יום עד שלא היה בו עוד כח לעמוד על רגליו. בא הרופא בדק אותו היטב היטב וצוה להוליכו אל בית החולים. ובאותם הימים שבה מחלת האם והתחילה שוב לחוש ברגליה עד שהגיעו ימים כאלה שלא היתה יכולה לרדת מעל מטתה ולעשות את עבודתה בבית, — והפעוטים צועקים, בוכים...

נושא עכשו וילי את העתונים במקום האב. עושה עכשו טילי כל מלאכה בבית במקום האם.

בבקר בבקר אך ינץ השחר, כשכל בני אדם עודם שוכבים על מטותיהם עומד כבר וילי לבוש בגדיו, שותה מעמד כוס קפה, שטילי אחותו הכינה לו, וממהר הוא ויוצא את הבית. כעבור רגעים אחדים שב הוא עם חבילת העתונים על שכמו, משליך הוא אותה על הרצפה, קורס על ברכיו ומסדר את העתונים ללשונותיהם ולרחובותיהם ויוצא עם החבילה הכבדה החוצה.

מנשב רוח בקר קריר בחוץ, מרענן אותו הרוח, ומחזקהו; נדמה לו שגם מן השמים מרחמים עליו, הכוכבים ממסולתם מביטים עליו ומעודדים ומחזקים את רוחו. מרחיב הוא את צעדיו והולך מרחוב לרחוב, ממבוא אחד אל משנהו; עולה ויורד, יורד ועולה, מניח הוא את העתונים בתוך הקופסות או בינות לכפות המנעולים של הדלתות, דופק הוא על כל דלת ועובר והולך הלאה, הלאה, — ומשאו הולך הלוך וקל, הלוך וקל.

בשעה השביעית נגמרת עבודת הבקר שלו והוא שב אל ביתו, — בשמינית עליו ללכת אל בית־הספר. בדרך הלוכו הוא קונה בקבוק חלב בשביל הפעוטים שבבית.

ובבית כבר הכינה טילי את הכל. הרצפה מכובדה. המטות ממוצעות, הכסאות וכל כלי הבית מסודרים. ארוחת הבקר מוכנה, התנור הקטן שבבית מוסק ומחמם. ובשבילי מוצחים מוכנים לפניו ספריו וכל מכשירי בית־הספר חבושים ברצעותיהם, לא שכחה אפילו לעשות לו כרך, כאשר אהב: שתי פרוסות לחם ובתוך חתיכה דקה של שביטא, לאכל בבית הספר בשעת ההפסקה הגדולה.

הולכים וילי וטילי לבית הספר. בדרך מספרת טילי לוילי את כל אשר קנתה היום, את אשר הכינה ואת אשר עליה עוד להכין ובכמה עלו לה היום ארוחת הבקר ושל הצהרים והערב. מספר וילי לטילי גם הוא על עניניו, ואת אשר עולה על לבו: רוצה הוא להרבות בקונים, להגדיל להרחיב את העסק, כי בימים הללו מתרבים, — הקונים מתרבים, אבל בימות החרף אין לו פנאי, כאשר יבאו ימי החפש מלמודים אז יגדיל וירחיב את מעשהו. — וכשירבו קוני, — אומר וילי לטילי — נשלח את אבא אל ההרים, מזג האויר שם טוב בשבילו, יחלים שם ויוטב לו ואת אמא נשלח לשרון העיר, או לסירטוגה, אומרים יש במקומות ההם מעינות כאלה אשר מימיהם מעלים ארוכה ומרפאים להולים, כמו אמא.

— הולים המה מאד, המסכנים שלנו, — עונה לו טילי במנוד ראש, כגדולה המדברת על קטנים ממנה, — שניהם חולים הם וזקוקים לרפואות...

ככה מסיחים זה עם זו בכבד ראש על האב ועל האם, על העסק וההוצאות, מדברים גם על רובי ועל מקס הקטנים, מצטערים על שאין פנאי להשגיח עליהם ותמיד נמצאים הם ברחוב...

קוראים להם בשכונה: אבא ואמא הקטנים.

א. נ. פרלברג

מלוה מלכה

(ריקוד חסידים*)

א

שבת המלכה נפרדת אט, אט,
אוי אוי — — — —
שמים נפתחים והיא עוד מעט
תתדבק בשכינת אל חי.
ולכן
כל יודעי חן
נצא בעקבותיה;
כבחלום
נרחף רם
נרוה זיו פניה.

— אוי אוי!
אוי אוי — — —, רבנו,
גלה לנפשנו:
מה סוד שיח שבת קדש
עם השכינה?

— אוי אוי!
אוי אוי — — — רבותי,
אש-יה בעצמותי!
מלין אבחין, רזי-רזין,
ולא אבינה...

הס! אליהו שם חקר יעמיקה
במסכת „שבת אריכתא"...
המלכה מחרישה... וקדישא עתיקה
מפרש לו זו מסכתא...

ואחזה עוד
תמונות סוד — —
עד כאן! דמסתפינא...
ליודעי חן
מתגלות הן
ברקוד ובנגינה...

ב

הבה נרקד, נתרומם על, על,
(העין קמוצה)
מעבר לתהום עולמנו...
אין עוד מחיצה, ריק החלל,
נרדוף ונשיג נפשנו...

על, על, על,
במחול!
ברטט וסילודים!
עוז נדרוך,
נבקש „תוך",
כוונות ויחודים...

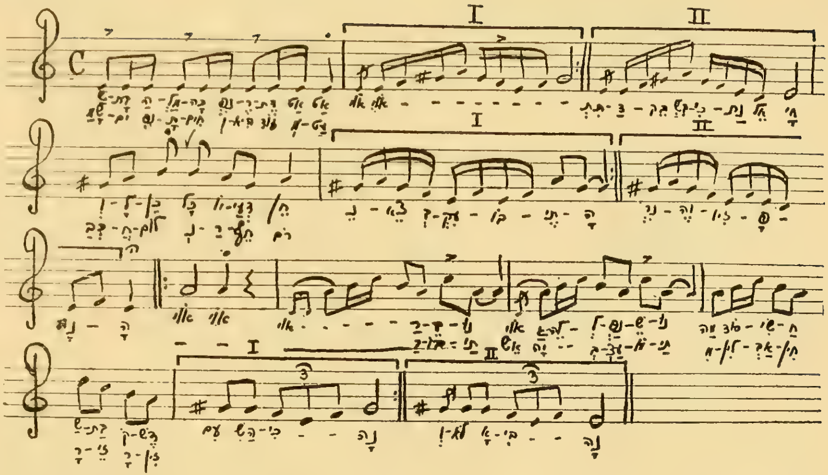
(החסידים) — אוי, אוי!
מה פתע נשתנינו!
עדת צללים הננו.
הירדו שחקים, כי נקשרנו
בעננֵי שקיעה?

(הרבי) — אוי, אוי!
מופשטים מעצמנו
(החסידים) — מופשטים מעצמנו
(הרבי) — נחזה ולא עינינו,
(החסידים) — נחזה ולא עינינו,
(הרבי) — נתקדש ונציץ בין החרכים
(החסידים) — נתקדש ונציץ בין החרכים
(הרבי) — של שמי הפליאה...
(החסידים) — של שמי הפליאה...

(הרבי) — שולי שמים הם אחרית הימים...
סוד „קץ" השקיעה תשיח...
שבת מטילה ורבון עולמים
מלוה אל היכל משיח...

מלוה מלכה

מנגינה עממית, נרשמה על-ידי
יהודה גולדמן.

שבת בין השמשות. מסיבת חסידים אל שלחן ה„רבי" אחרי גמר הסעודה השלישית. הרבי פותח בלחש במנגינה בלי מלים. המסובים נטפלים בהדרגה זה אחר זה אל הנגינה, וכך נגמרת כל המנגינה בפעם הראשונה בהיסב אל השלחן ובתנועות קלות. עם ראשית הזמר „שבת המלכה וכו׳" הרבי פותח לבדו בזמרו את ארבע השורות הראשונות; כשהוא מגיע ל„ולכן" הוא קם ראשונה ואחריו — המסובים והם מזמרים יחד ונמשכים זה אחר זה בעיגול מסביב לשלחן. ידיהם פשוטות ופסיעותיהם קלות: רקוד של טיסה באויר כאילו רגליהם אינן נוגעות בקרקע אלא מרחפות (נשענות על בהונותיהן)...

בבית השני „אוי, אוי רבנו..." המרקדים עומדים, סובבים את הרבי ושואלים; וכן תשובת הרבי, הבתים השלישי והרביעי, „אוי, אוי, רבותו וכו׳" באה הפוזה כזו כשהוא במרכז העיגול. אחרי תשובת הרבי שבים הם ומרקדים ביותר אכסטזה בלוית המנגינה בלי מלים. עם הבית הראשון של החלק השני, „הבה נרקד..." האכסטזה מגיעה לידי גבולה הקיצוני, ואחרי כן, עם הבית השני של החלק הזה „אוי, אוי, מה פתע נשתנינו..." באה ריאקציה: הריקוד הולך ומתעדן ונהפך לרחיפת צללים וכן המנגינה הולכת ודקה, הולכת ונחלשת, ונהפכת לאט, לאט ללחש.

יעקב י. הארטשטיין

בית המדרש למורים בשנת תרצ"ג

(סקירה שנתית)

בין המקרים היותר חשובים בשנה שזו היא הסיום. ביום א', כ"א אדר, נתאסף קהל רב באולם של הישיבה כדי להשתתף בשמחת הסיום ש לארבעים ושמונה צעירים, חניכי בית המדרש למורים, שלמדו לכל הפחות ארבע שנים בבית המדרש ומלאו את כל הדרישות והתנאים כדי לקבל תעודת מורה, נכתרו בתואר „מורים ומחנכים בישראל". זה היה חג הסיום הרביעי, מיום שעבר בית המדרש למורים לרשותה של הישיבה, וחג הסיום הראשון המיוחד של בית מדרש למורים. בחג סיום זה סיימו ארבעה מחזורים — המחזור של שנת פ"ט, צ', צ"א, וצ"ב. נאום נלהב ונלבב נשא בשם המסיימים מר ישעיהו הירשפלד.

אחרי חג הסיום ערכו הסתדרות חניכי בית המדרש למורים וההתאחדות מורים עברים (מסיימי בית המדרש למורים) משתה יפה לכבוד המסיימים במסעדת הישיבה. במשתה השתתפו המסיימים, מורי בית המדרש למורים, הרבה מהמסיימים ומחניכי בית המדרש, ואורחים חשובים. בין האחרונים היו הרב יעקב לווינזון, ומר פרין וויערניק, עורך ה„מורגן זשורנאל".

בתכנית לא הוכנסו שינויים השנה. אלא, נמשכה העבודה לידי שלמות את אותם השינויים שהוכנסו בשנים הקודמות. כדאי לציין את ההתקדמות של הקורסים הגבוהים, שנוספו בבית המדרש למורים לפני שנתיים. הקורסים נתנים בכל יום א' ומספר מסיימים בקרו בכל יום א' במשך השנה.

הסתדרות התלמידים המשיכה את עבודתה הפוריה לטובת התלמידים. כל ענפי ההסתדרות הרחיבו את פעולותיהם ובכל העבודות שעשו הצליחו. חוץ מועד המתוכחים, ועד ההתאמלות, ועד העזרה לתלמידים, ועד הפצת ספרים ועוד, השתתפה ההסתדרות גם בהרבה עבודות אחרות — כלליות.

ההתאחדות מורים עברים (מסיימי בית המדרש למורים העוסקים בחנוך) מכשנים קודמות לטובת החינוך העברי כאן. שתי בתי הספר שעומדות תחת השגחתה רווחו עבודותיהן ונכרים עכשיו בין בתי ספר היותר טובים ברחובותיהן.

השנה הצטיינה גם כן ביסוד הסתדרות חדשה וחשובה — הסתדרות חניכי בית המדרש למורים. לתוך הסתדרות הזאת נכנסו כל אלה, שסיימו את בית המדרש למורים ואינם עוסקים עכשיו בהוראה עברית ואלה שלא סיימו את בית המדרש למורים אלא בקרו אותו שנה או יותר. עדיין לא היה בכדי שיעשה כדי לדון על פעולותיה — אבל ההחלטות שנתקבלו בהאסיפה השנייה של ועד הפועל, מסמנות רצון לעבודה רחבה לעזרת המוסד וגם לפעולות חנוכיות וצבוריות רחבות.

בשער הכבוד של זמן הלימודים שנגמר בשבט תרצ"ג נמצאים השמות האלה:

***נעלים**

מרדכי גבריאלי — מחלקה ג'
חיים גריבעץ — מחלקה א'
צבי הררים — מחלקה א'
אברהם לויטן — מחלקה ד'
מנשה קוגלר — מחלקה א'
מרדכי קרענדעל — מחלקה ב'
משה שפירא — מחלקה א'
בנימין שרנציל — מחלקה ג'

****נעלים מאד**

ישעיהו אייזנברג — מחלקה ב'

יהודה גולדמן.

אגדת השליח

שמש סב „ברחוב יהודים" ירושלמי,
בשקע חשכה בסמטאות העיר,
מגיע לדלת הכבדה ל„חרבה" סבא,
—מימות רבי יהודה חסיד—
ודפק ביד אחת ושתים—ויעיר...

יצא כרוז לרפאים
לילה מתפללים בחורבה;
„התעטפו בטלית עלו למרומים,
לכבוד בני-ישראל
לתפלה משכימים"...

ויכריז שליח האמה והאל
לרפאים במולדת:
„עלו!—לכבוד בני-ישראל
משכימים לעבודה
לתפלה יוקדת...

תרצב.

מאיר בעקערמאן — מחלקה א'
שמואל גירצובסקי — מחלקה א'
יוסף ווייז — מחלקה א'
יוסף שבנא יפה — מחלקה ג'
יוסף לימן — מחלקה א'
שמואל לימן — מחלקה ב'
נתן ליפשיץ — מחלקה א'
ישעהיו נביק — מחלקה א'
יוסף נוביל — מחלקה א'
נפתלי ספירשטיין — מחלקה א'

ברוך פייבלזון — מחלקה ד'
יעקב סבקוב — מחלקה ב'

***מצויינים
חיים ארונוב — מחלקה ג'
מאיר גרינברג — מחלקה ג'

---

* סך הכל של 80 אחוז או יותר
** סך הכל של 85 אחוז או יותר
*** סך הכל של 90 אחוז או יותר

משה שפירא
(תח' א)

השעון

שמואל היה עובד קשה למצא פרנסתו הדלה. אבל השכר שקבל בעד עמלו היה מספיק לו כדי להנות מן החיים, כי לא היתה לו משפחה לפרנסה, ולא צרות העושות קמטים על המצח והמחשיכות את המח. והיה יכול לשמח ולהתענג בחיים. בכל בקר היה קם בחצי אחרי השעה השביעית, עוזב את הבית בשעה השמינית, והיה אצל העבודה בחצי אחרי השעה השמינית.

לאביו, ולאבי אביו, היה שעון ישן, מאד, אשר היה תלוי על הכתל ממול מטתו, אשר הראה לו את הזמן, מתי לקום ומתי לעזוב את הבית. היו בקרים אשר קם עיף, וכמה מתוקה וערבה היתה לו שנתו בבקר, שכמעט לא חפץ היה ללכת אל העבודה. ולכן היו בקרים אשר ישן יותר, ובא אל העבודה בשעה מאוחרת. אדון הבית היה כועס עליו ומזהיר אותו, שאם לא יבא בזמן, יהיה מוכרח לעזוב את העבודה ויהיה אחד מאלה ההולכים בלי עבודה.

אחרי האזהרה הזאת היה שמואל קם בזמן בכל בקר, אבל בזמן, והיה אצל העבודה בשעה הנכונה.

אבל צרה אחת היתה לו. השעון „הזקן" שלו היה מהיר יותר מדי, ולא היה מספר לו את השעה בדיוק. ולכן הפסיד שמואל הרבה משנתו המתוקה. וכבר קבל שמואל די כסף לקנות לו שעון חדש. אבל קשה היתה לו הפרידה מן השעון הזקן שלו. השעון היה לו „בעל חי" חביב, זה כמעט שלשים שנה „משנולד", והתחיל להגיד לו את הזמן, מתי לקום, מתי לאכל, מתי ללכת לעבודה, ומתי לעשות זה, ומתי לעשות זה...

הרהר שמואל בלבו: אחזיק בשעון ואראה, אם הוא יראה לי את הזמן הנכון. אחזיק בו, ואם לא, אקנה חדש. אבל לו, ל„זקן" התלוי על הכתל, אין הבדל, ומתנהג כמו תמיד...

בלילה ההוא, הלך לישון, בלב מלא שמחה וששון. מחר יקנה שעון חדש!

הנה שמואל ישן, וכבר עבר הלילה. הנה עלתה השמש, אורה הופיע מעל גגי העיר, להאיר על העולם הצעיר, על העולם הזקן, על כולם ביחד. אבל שמואל עוד ישן. הנה באה השעה השביעית ושמואל עודנו ישן ונוחר בנעימות. באה השעה חצי אחרי שבע, ושמואל ישן...

פתאום. נשע רעש ושאון גדול, כאילו נפל דבר־מה, כאילו רעדה האדמה מתחתיו. שמואל נבהל, קם, מצמץ בעיניו. הוי, מה קרה? ויבט שמואל מסביבותו, והנה לנגדו. תל חרבות, נפל השעון הזקן וכל גופו ואבריו מפוזרים על הרצפה... — הוי, חשב שמואל, הזקן מת!... — אכל ארוחת הבקר והלך אל עבודתו. לא ידע קפיז ממטתו. רחץ את פניו, קרא קריאת שמע, את הזמן, ולכן מהר אל העבודה. חשב: מוקדם ואפשר מאוחר. כשבא אל העבודה, מצא את הפועלים נכנסים לבית החרשת.

— הוי, מה טו בומה נעים! הוא בא בזמן הנכון. כי כאשר השעון הזקן נפל, נפל בה בשעה שהוא צריך לקום — בחצי אחרי השעה השביעית. — הוי, מה טוב היה הזקן... — גם ברגעיו האחרונים שמר את מועדו...

אליעזר ד. פ.

אני

I

קבלתי נשמתי במכתב חתום:
„מאת דורותיך המתים"...
אֶשמרהו!—נשבעתי,
נשבעתי בקדושת דורונכם—
זה הקטע
שיר נצחון לא נשלם...

II

אני קטע משיר נצחון לא נשלם...
ולבי קר דמעה חמימה
על שלחן ריק.
מצחי קפוי — קטע ממצחו
של דורי...

III

אני משורר!
את שירי כתבתי בחבי,
טפסתי על גגות גרדי—שחקים
וכתבתי שירי.
אני משורר! — כה מאמינה אמי,
כן שמעתי בחלום.
וכה לי הביע במחי
חבֵר במבט קנאה...

משה גורדון
(מחזי ד)

תורה לשמה

הנני רוצה למסר לחברי רשמים שנתרשמו בלבי במשך ארבע שנות למודי במוסד שנתחבב עלי מאד, אשר לא אפרד ממנו לנצח, ורוחו ילוני אל כל אשר אלך, ובקרבי אשאנו... אולם קדם כל אספר בקצרה את הסבות שהביאוני עד הלום, שגרמו לכניסתי לביהמ"ד למורים.

בימי ילדותי קבלתי את חנוכי בתלמוד תורה, ובעירה אשר שם התחנכתי, לא היתה ישיבה, ולכן אבא למדני מעט תלמוד בשבת אחר הצהרים. כשבאתי לכרך ניו־יורק, המשכתי את למודי בת"ת. פעם אחת שמעתי את אבא מדבר בקהל אודות האב המשתדל שבניו ילכו בעקבותיו, ועד כמה הוא מאושר, ואלה הדבריו: „לכל אדם יש שאיפות שהוא רוצה להגשים, אבל לאו כל אדם זוכה לכך, ולא לחנם אמרו חז"ל: „אין אדם מת וחצי תאוותו בידו", הדברים מכונים לא רק לעניני חומר, כי אם גם לעניני רוח, ואדם כזה בראותו שבניו קרובים לשאיפותיו ומשתדלים להגשימן, הריהו שמח מאד, יש לו קרת־רוח בהמחשבה שהחוט אשר החל לטוות לא ינתק באמצע"...

בשמעי זאת הבנתי שאם אסתפק בלמוד

שקבלתי בת"ת, לא אוכל להמשיך את טווית־החוט של אבא. לפיכך החלטתי להכנס למקום תורה, ששם לומדים על מנת ללמד, כדי שאוכל לעסוק ולהפיץ תורה ברבים. ועוד באותו יום עלה בידי להוציא את מחשבתי לפעל, באתי אל ביהמ"ל, נבחנתי ונתקבלתי בתור תלמיד.

כשנודע לאבי כי נתקבלתי בישיבה, אורו עיניו, ראיתי כי ערכי עלה פי מאה בעיניו, כך באתי אל בית המדרש ללמוד.

והנה אני יושב במחלקה. חדר רחב־ידים, מלא אור, ומהרט יפה, חדר כזה אינו נופל בשיאו וביפיו מחדרי בתי הספר של הממשלה. והלב מתמלא גאון, הנה גם לנו היכלי־מדע יפים... ואין די מלים להביע את הרגש שנתעורר בקרבי בשעור הראשון, אז למדו תלמוד. עומד לו צעיר נחמד ומבאר סוגיה חמורה בעברית שוטפת ומדויקת, והדברים באים לתוכי כשמן הזך... נדמה לי, שאין אחד מהתלמידים הנוכחים מתקשה בהבנה, ואמנם רואה אני לפני עינים נוצצות ופנים שבעי־רצון. אודה ולא אבוש, כי אחרי־כן היו ימים, שהייתי צריך לקמט את מצחי, ולעשות לילות כימים. כי עליכם לדעת שהרב ווינד — מורה לתלמוד במח' א — איננו מן הפשטנים, וביחוד היה מקשה עלינו בבחינה. היה נותן לנו לא פחות מעשרים וחמש שאלות. ולבי מלא תודה והערצה למורי זה, כי רק הודות לו נתעוררה בי התשוקה לשחות בים התלמוד ולהעמיק בו. זכורני אבא ספר לי, כשהיה צעיר למד בישיבה, והיה מקדיש חמש־עשרה ולפעמים שבע־עשרה שעה ללמוד התלמוד. והנה למרות מה שלמוד התלמוד חשוב בעיני עד מאד, — ויש אשר אתפלא על הכח הטמיר הצפון בתלמוד, המרומם את הנפש ומוציא את הלומד מהעולם השפל, ומכניסו לעולם אחר לגמרי, לעולם שכולו רוח, — סובר אני שצריכים להקדיש זמן רב ליתר המקצעות ומדעי היהדות, כדי להיות יהודי שלם ברוח וידיעה. לפיכך אמטי אפריון לכל מורי אשר יצקתי מים על ידיהם, וממעין ידיעותיהם שאבתי.

הנה מורנו היקר לעברית. כמה אהבתי את הליריקה הרכה והעדינה שקננה בספוריו, ויש אשר כעסתי על הפעמון שבא לגזול את תענוגי. ורבנו להלכה, דומני שמורים כאלה אין הרבה אצלנו, ובכלל אפשר למנותם על האצבעות, וגם אז לא יוצרכו לכוף את כל האצבעות... והמורה לתנ"ך? — הראיתם מימיכם „צנא דמלא ספרי" כמוהו? כל ספר בנ"ך שלמדתי מפיו היה „בן שלשה", כי הד"ר המלומד נותן שלשה פירושים ובאורים לכל פסוק... והד"ר החביב לתלמוד, איש מדעי כזה המנצח את כל אחד בהלכה. ומורנו הנכבד, זה המכין אותנו בזמרה ומשחקים, מקצעות הנחוצים לנו כאויר לנשימה, קשה לי להפרד מכל המורים אשר בעפר רגליהם התאבקתי. בטוחני שלא רק אני מרגיש ככה, אלא כל אחד מחברי המסיימים מרגיש זאת, ואני רק שופר ללבם...

ולאחר לבי מלא על גדותיו אהבה וכבוד, זה מנהלנו החביב. ראיתי כבר אנשים רבים בחיי וגם מנהלים לא מעט, אבל עדיין לא זכיתי לפגש איש טוב ומטיב, איש הקשה לכעום כד"ר חורגין הנכבד. קרה לפעמים שמטיף לנו מוססר וחיים, ואגם, תופעה זו אינה נערכת כראוי מצד השכל. — סוף סוף צעירים אנחנו מלאי תנועה המורים, ואין חבה יתרה נודעת לה מהם... — אבל גם אז, בשעה שהזהיר בנו, לא היתה ארשת־פניו איומה ונוראה, ואם נשמת האדם נשקפת מתוך עיניו, אז נשקפת לנו מעיני מנהלנו היקר נשמה רכה ועדינה, מלאת רחמים וסליחה, כן, רחמים וסליחה... אומרים: ביה"ס הוא בית היוצר את נשמת העם, ואומר: בית מדרשנו העומד תחת השגחתו והנהלתו של ד"ר חורגין, יוצר נשמות מלאות הערצה וחרדת־קדש לכל קניני־העם וקדשיו...

הנני לסיים: לוי יכלתי לעשות מכל אזני ילדי העברים בעירנו, אזן אחת קשבת, הייתי מספר להם אודות בית המדרש שלנו. עבודת ההוראה יכולה לא לקחת את לבם בשבי, אבל את החכמה והמדות היהודיות והאנושיות שירכשו להם יביאום תועלת ועונג לכל חייהם.

ועד הפועל של הסתדרות התלמידים

יושבים (מימין לשמאל): יצחק גולדברג — ספרן, שלמה גריז — ד׳, אברהם גרינברג, חיים ארונוב — מזכיר, יהודה אידנבוים, יושב ראש ועד ההתעמלות.

עומדים (מימין לשמאל): יעקב קאליטש — ד׳, יצחק העלער — ג׳, מאיר גרינברג — ג׳, זאב טשרני — א׳, מאיר הורביץ — ב׳, הרציל פריד — א׳.

ועד המשמעת

יושבים (מימין לשמאל): מאיר הורביץ — ב׳, יוסף גרינשטיין — ג׳, מרדכי רוזנבוים — ג׳, חיים ארונוב — ג׳, יהודה אידנבוים — ד׳.

עומדים (מימין לשמאל): יצחק רודנר — ג׳, אהרן גולד, — ב׳, ישעיהו אייזנברג — ג׳, משה גורדון — ד׳, זאב טשארני — א׳, יוסף ספיוואק — ג׳.

ועד התעמלות

יושבים (מימין לשמאל): יוסף גרינשטיין — ג׳, יהודה אידנבוים — ד׳,
יושב ראש, משה גורדון — ד׳.
עומדים (מימין לשמאל): אהרן גולד — ב׳, משה גריבעץ — א׳.

ועד הספריה

יושבים (מימין לשמאל): מרדכי רוזנבוים — ג׳, יצחק גולדברג — ד׳,
ספרן הראשי, מאיר גרינברג — ג׳.
עומדים (מימין לשמאל): משה שפירא — א׳, חייב ארונוב — ג׳ הרציל
פריד — א׳.

COMPLIMENTS OF

Pechter Baking Company Inc.

448 EAST 173rd STREET

BRONX, NEW YORK

BAKERS OF THE FAMOUS RYE BREAD

כשר

THE AUDIBON

STRICTLY KOSHER DELICATESSEN & LUNCH

270 Audibon Avenue New York, N.Y.

(Bet. 178th and 179th Sts.)

Zion National Kosher Sausage Factory, Inc.

Manufacturers of

GENUINE STRICTLY KOSHER FOOD PRODUCTS

Tel. Ludlow 4-0280

Under Rabbical Supervision
U.S. Gov't Insp. Est. No. 278

478-480 Austin Place
Bronx, N.Y.

DAVE'S

DELICATESSEN AND LUNCH

כשר

Caterers to Bar-Mitzvahs, parties and all other occasions at wholesale

68 West Burnside ave. New York
Adirondack 4-0288

P & O DAIRY

1944 Harrison Ave., New York

Fordham 4-5164